

"Gerçek" ve "Yeşil Gece" Adlı Romanlara Öykünmecilik Açısından Bir Yaklaşım

Yrd.Doç.Dr. Hanife Nâlan GENÇ*

"Bir roman için son ölçü, ona karşı duyduğumuz sevgi olacaktır; Tıpkı dostluklarımızın ve tanımlayamadığımız şeylerin ölçüsünün sevgi olması gibi."

E.M. Forster

Evrenin sırlarını tek başına çözmek durumunda kalan insan, öncelikle kendisiyle bir savaşıma girer. Bu savaşım belki de Havva'nın Adem'e bilgi ağacının meyvesini yedirdiği gün başlamış ve insanoğlu iyiyi kötüden ayırmayı da böylece öğrenmiştir. Bu değişim ilk insanı değiştirip, çizgisini belirlerken, çağdaş insanın özgürlüğünü de belli değerler dizgesine bağlamıştır.

İnsan öncelikle kendi dünyasını ve özgürlüğünü yaratır. İnsanı kendisine temel alan romancının yaptığı ise, kişi ve dünyası içindeki değişimlerin aranıp, sergilenmesini sağlamaktır. "Romanı roman yapan ise, anlattığı öyküden çok, kişilerin düşüncelerini eyleme dönüştürmek için kullanılan yöntemdir."¹ Romancının temel amacı kişinin kendisini tanımaya, özünü yaratıp, benliğini kazanmasına ve böylece baskıdan kurtulmasına yardımcı olmak; görevi ise yaratmaktır. Çünkü Zola'nın *Le Roman Expérimental*'de söz ettiği gibi romancılar insanların ve insan tutkularının sorgu yargıçlarıdır. Bu yaratı tek bir kişiye bağıntılı değildir. Şu bir gerçektir ki yapıtı yalnızca yazar değil, okur da yaratır. Simon O. Lesser'e göre de: İnsanın roman okumasının nedeni bazı deneyim yetersizliklerini gidermektir.²

* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Öğretim Üyesi.

(1) E.M. FORSTER Roman Sanatı Çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s.85.

(2) Bkz. Simon O. LESSER Fiction and the Unconscious New York, Vintage books, 1962.

Kişisel yaratıcılık, romana gereken gücünü kazandıran en büyük olgudur. Bu yaratıcılık, çıkarımlar dizgesi diye de adlandırılabilir. Farklı dillere ait yazın türleri arasındaki incelemeler çok daha çeşitli çıkarımlar sunabilir.

Bunun doğal sonucu olarak da eleştiri ve karşılaştırmalı çalışmaların yapılması dikkat çekmektedir. 19. yüzyıla değin roman sanatının başlıca özellikleri üzerinde durulmuşsa da roman eleştirisi, kuramı üzerine benzer çalışmadan söz etmek olası değildir. Bu dönemde karşılaştırmalı çalışma yeni olmadığı gibi, bu konuda kullanılan yöntemler de yeni değildir. Bu tarih 1828'lere kadar uzanır. Villemain 1828 yılında Sorbonne'da verdiği derslerde İngiliz ve Fransız Yazınlarının karşılıklı etkileşimi ve 18. yüzyılda Fransız-İtalyan Yazını üzerinde durmuştur.³

Karşılaştırma "güç", "başarı", "etki", "özgünlük", "öykünme" gibi pek çok öğenin yapıtlar arası uygunluğu sorununu da beraberinde getirir. Boileau, Aristo'nun **Jaconde'u** ile La Fontaine'in **Jaconde'unu** karşılaştırmıştır. Scudéry, Corneille'i İspanyol **Cid'ini** kopya ediyor diye eleştirmiştir. Yine Goethe'nin **Wilhelm Meister** adlı yapıtıyla Stendhal'in **Le Rouge et Le Noir'ı**, Romain Roland'ın **Jean Cristophe'uyla**, Aragon'un **Anicet'sinin** izleksel yönden birbirlerine benzedikleri söylenebilir. Bu konudaki örnekler çoğaltılabilir.

Aynı şekilde, Türk ve Batı Yazını arasında da karşılaştırmalı roman incelemesinden söz edilebilir. Örneğin, Reşat Nuri Güntekin'in **Yeşil Gece** ve Emile Zola'nın **Gerçek** adlı romanları pek çok koşutluk sergilemektedir. Buna bağlı olarak olay örgüsü, izlek ve bunlara bağlanabilecek sonuçlar yapıtlar arası incelemeye temel oluşturabilirler.

Bu çalışma **Gerçek** ve **Yeşil Gece** adlı romanların karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucundaki benzerlik ve ayrılıkları sergilemeye yöneliktir. Ayrıca toplum ve toplumsal özellikler, toplumsal yaşam, bürokrasi, toplumsal sınıf ve insan ilişkileri gibi pek çok konudaki çözümleme de birlikte yapılacaktır. Verilerden hareketle, bu iki roman arasındaki ortaklık ve ayrılıkların olay örgüsüne nasıl yön verdiği de araştırılacaktır. Karşılaştırmalı roman

(3) Bkz. Paul Van TIEGHEM Mukayeseli Edebiyat Çev. Yusuf Şerif Kılıçel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943. Bu yapıtta Villemain'in Sorbonne'da "Karşılaştırmalı Yazın" adı altında verdiği derslerin yılı 1827 olarak belirtilmiştir.(s.13). Ayrıca P. BRUNEL, CI. PICHOS ve A.M. ROUSSEAU Qu'est-ce que la littérature comparée? adlı yapıtta (Armand Colin, Paris, 1983) Villemain'in verdiği derslerin yılı 1828 yaz sömestri ve bu notları yayımlama tarihi 1829 olarak verilmiş buna ek olarak ilk karşılaştırmalı yazınla ilgili derginin yayımlanış tarihi de 1886 olarak belirtilmiştir.

incelemeleri sonucunda ortaya çıkan "başarı", "güç", "etki", "özgünlük" ve "öykünme" sorunsallarından bu çalışmaya temel olacak "öykünme" dir. Ayrıca Reşat Nuri Güntekin, Emila Zola'dan etkilenmiş midir ve etkilenmişse bu öykünme derecesine varmış mıdır? sorularına yanıt aranacaktır.

Olumlu Cumhuriyet kahramanının üzerinde ilk kez duran **Yeşil Gece**, köylü bir öğretmenin 1908-1923 döneminin büyük toplumsal sıkıntılarını yaratan ülke koşulları içinde tutucu güçlerle savaşımını yansıtan ve fikirlerin çatışması üzerine kurulu bir romandır. İlköğrenimini medresede yaptığı halde, öğretmen okulunda çağdaş eğitim olanaklarından yararlanarak islamcı ideolojinin amaçlarından kopan Şahin Öğretmen, eğitim sisteminde yapılacak köklü dönüşümlerle toplumun değişeceğine gönülden inanan bir meşrutiyet aydınıdır.

Gerçek adlı romanda da aşağı yukarı aynı konu işlenmiştir. Çünkü Ekrem Aksoy'un da belirttiği gibi "19. yüzyıl Fransız Romanı aile ve aşkın sorgulamasıdır."⁴ Olay örgüsü, Jonville öğretmeni Marc Froment'in ailesiyle birlikte Maillebois'ya yerleşmeleri ve Yahudi Öğretmen Simon'un yeğeninin bir cinayete kurban gitmesi çevresinde gelişir. Küçük ruhban çevrede işlenen bu cinayetin altındaki gerçeği ne pahasına olursa olsun arama ve ortaya çıkarmaya uğruna herşeyi göze alan, direnen aydın bir öğretmenin kendi yakın çevresi ve kasabadaki karşıt görüşteki insanlarla savaşımını anlatılmaktadır.

Yeşil Gece "Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye Birinci Şube Müdürü Basri Bey..." diye başlar. (YG, 5)⁵. Sözü edilen kişi roman kahramanı değildir. Gerçek'te tam tersi "Jonville öğretmeni Marc Froment, yanında eşi Geneviève ve kızı Louise'le birlikte bir gün önce, Çarşamba akşamı, Maillebois'ya gelmişti." diye anlatılır. (G, 5). Bu gelişle birlikte romanın belli bölümlerinde geçecek olan müthiş fırtına ve tufanı andıran bir yağmur vardır.

Betimleme, her iki romanda da benzerlikler gösterir. "Titrek bir el, kapının kenarına iki defa tereddütle vurdu ve içeriye eski redingotlu, sarı meşin potinli, mavi atlas gömlekli yirmi beş, otuz yaşlarında zayıf bir adam girdi." (YG, 6). Kahramanın adının Ali Şahin olduğu

(4) Ekrem AKSOY "Bulanık ve Akıl Çağrısında Yalnızlık ve Birliktelik" in Frankofoni 4, Ankara, 1992, s.265.

(5) Alıntılardan sonraki araç içinde bulunan YG "Yeşil Gece"yi (İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, II. Basım), G. "Gerçek"i (Çev. Nesrin Altınova, Oda Yayınları, İstanbul, 1988, I. Basım), rakamlar ise sayfa numaralarını göstermektedir.

ilerleyen sayfalarda söylenir. Şahin Efendi medresenin "en çalışkan" ve "en ateşli" fakat "başı en yumuşak" öğrencisidir. (YG, 26). Marc için ise şöyle bir anlatım vardır: "Yüksek alını, ailenin o kula biçimindeki alını onda pek belirliydi. Ama, onu asıl herkesten ayıran özellikleri büyüleyici gözleriyle, sesiydi."(G,8).

Yeşil Gece'de olayın geçtiği yerin İstanbul olduğu söylenmeyip daha sonra "İstanbul'da son günüydü" sözü ile belirtilir. **Gerçek**'te kahramanın adı, nerede olduğu daha romanın ilk tümcesinde verilir. Yapıtın bütününe egemen olan hüznün verici anlatım daha romanın başlangıcında kasvetli, ıssız mahalle, çan sesleri betimlemeleriyle kendini gösterir. Evin dışında farklı bir ortam yoktur, çünkü küçük bir ruhban şehrinin tüm özellikleri burada vardır.

Gerçek'te zaman konusunda bilgi verilmez. "Bir gün önce", "yaz tatili" gibi ipuçlarının dışında, belli bir tarihe, "Küçük Beaumont'lu" gazetesinin 2 Ağustos'ta cinayet haberini yayımladığı zamana kadar rastlanmaz. Buradan başlayarak, tüm olayların gelişimi bu cinayete bağlı olarak değişir. "Zola, üslûbunda bile, acımasız bir zaman akışının izlenimini vermek için bu anı aşmaya çalışıyorsa, bu, onun temel tasarısını belirleyen özel zamanı algılamış olmasındandır."⁶ Romancı, bir günün gecesinden sabahına geçilmişcesine, "böylece iki yıl boyunca", "aradan aylar ve yıllar geçti..." (G, 185) gibi kullanımlara sıkça yer verir. Bu zamanın neden değil, nasıl geçtiğine dikkat çekmek için olabilir.

Marc, olayların gelişimi karşısında bazen umutlarını yitirir, bazen de umutlanır ve beklemeyi sürdürür. "Aradan gene yıllar ve yıllar geçti" (G, 421) denilerek olaylar yansıtılır. Belirtilen ikinci tarih duruşmanın yapıldığı 20 Ekim Pazartesi günüdür. Mart-Eylül 1926 diye belirtilen bir tarihle açılan **Yeşil Gece**'de ise zaman aralığı "On küsur sene evvel Sarıova'ya ilk gelişinde..." (YG, 219) diyerek anlatılırken bu sürede pek çok yenilikler olmuştur.

Ali Şahin'in gideceği yer: İzmir Sarıova. Tıpkı Marc gibi Şahin'in de gittiği yerde gerçekleştirmesi gereken bir görevi ve amacı vardır. Dünya yazınında "şehir" ya da "köy" ayrımı yoktur, dolayısıyla şehir romancısı ya da köy romancısı da yoktur. Oysa, Türkiye'de roman özellikle de Güntekin'le birlikte İstanbul'un kibar sınıfına özgü hayatın öykülenmesiyle başlamıştır.

(6) J.C.CARLAVI - J.C. FILLOX Edebi Eleştiri Çev. Ayşe Hümeysra Çakmaklı, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1985, s.108.

Sarıova... Sonbaharın adı gibi sararttığı, dağın eteğine kurulmuş eski bir kasabadır. Burası olayların geçtiği asıl yerdir. Maillebois ise **Gerçek**'te kendisi küçük olmakla birlikte büyük olayların yaşandığı bir kasabadır. Değişen dünyaya karşın softa kalan, inandığı şeylere şüphe ve eleştiri götürmez gerçekler gibi bağlanan ve insanların çoğunun sarıklı olduğu bu kasabada "cumhuriyetperver" Türkler yetiştirmek isteyen Şahin Efendi'nin yapacağı şey bellidir: Kendi kafasından üç beş kişiyi toplayıp aydın kuşaklar yetiştirmek.

Eyüp Hoca, Emir Dede, başöğretmen aleyhine korkunç bir hareket başlatırlar. Halkın din duygularını incittiği savunulur. Dinsizlik okula sürülebilecek en büyük lekedir. Bu yüzden Şahin Efendi kendisini İslamiyetin ruhuna sadık kalmış, genç bir müslüman olarak tanıtır.

Roman kahramanlarından Nihat Efendi'nin tutuklanmasına karar verilir, halk meydana toplanmış onu yuhalamaktayken, Şahin Efendi'ye "hayalinin ezeli kâbusu" olan "Yeşil Gece"si hiç bu kadar karanlık ve insanlar da bu kadar korkunç ve acımasız görünmezler. Zulüm ve haksızlıktan bunca haz duyan insanları yola getirmek acaba düş müdür? "Şahin Efendi, bu vahşet sahnesi karşısında yeni itikâdının da sarsılmaya başladığını, tükenmez bir karanlık içinde son dayanağını kaybedeceğini anlıyor, çıldırıyordu." (YG, 155). Karanlık hep hüznün vericidir, keder vericidir, üzüntü vericidir. "Zaten bütün gecelerini büyük bir mezarlık hüznü ve karanlığı içinde geçiren bu eski müslüman kasabası bir kat daha korkunç ve zifirî karanlıktı." (YG, 195).

Gerçek'te ise, kilisenin adamlarının yönetimin en iyi kademelerine yerleştirilmesi sonucunda ülkenin geleceği, gelecekteki halkı, köylüleri, işçileri, askerleri, öğretmenleri papazların baskısı altında bulunmaktadır. Marc'a göre eğer kilise zafere ulaşır da Fransa'yı geçmişin zifirî karanlıklarına atar, onu katolikliğin hüküm sürdüğü düşkün uluslardan biri haline getirirse tehlike ve belki de ölüm budur. Marc ve arkadaşları bunun olmaması için uğraş verirler.

Frerler Okulu'na devam eden küçük Zéphirin, Yahudi Öğretmen Simon'un yeğenidir. İlk dinsel ayinini yaptığı gece öldürülür ve yanında buruşmuş bir yazı örneği bulunur. Üzerinde "birbirinizi seviniz"⁷ yazılı olan bu belge her zaman soruları da beraberinde getirir. Frerler

(7) İncil'den bir ayet olup, Hz. İsa'nın sözcüğüdür.

Okulu'na ait olan bu belgenin nasıl olup da küçüğün odasına girdiği bilinmemektedir. Yine de kasabalılara göre "... Frerlerden kuşkulanmak, onlara hakaret etmek, gerçekten de bu dümdüz çılgınlıktır! Tanrı en sonunda o kullarının öcünü mutlaka alır." (G.30).

Buradan başlayarak Marc herşeyi kesinlik üzerine oturtup, günlerini dayanılmaz manevî bir açıyla geçirmektedir. Kararsızlıklar ve korkular içinde kıvrandıkça gün ışığına kavuşacağı zamanı hayal etmektedir. Cinayeti araştırmaya koyulduğunda zifirî karanlıklar beyinde yoğunlaşmıştır. Çünkü gerçek, aydınlık çıkmadan asla belli olmayacaktır. Işığın ve güneşin ilk kez görülmesi Marc'ın güneşli güzel bir Mayıs sabahı Mallebois'da ilk dersini verdiği gündür.

Olayların akışını etkileyen önemli gelişmeler hep karanlıkta ortaya çıkar. Karanlık, Ekrem Aksoy'un da değindiği gibi "... mekânın -ister açık, ister kapalı olsun- sıkıntılı, sınırlı olduğunu gösterir, dolayısıyla bilgisizliği, belirsizliği, kararsızlığı ifade eder."⁸ Bunu örneklemek için Zola'nın yapıtından şu tunceleri okuyalım: "Hayretler içinde kalan Marc, pencereden giren soluk gün ışığında ayakta duran karısına doğru döndü. Gerçekten de, yavaş yavaş inmekte olan gecenin koyu karanlıklarıyla dolmuş gibi, kararan güzel gözleriyle onu büyük bir ciddiyet içinde buldu." (G, 144). "Karanlık, endişe verici bir ateş, onu coşturuyordu." (G, 411). Olaylar sürerken, tüm umutsuzluk ve huzursuzluğun simgesi siyah, boğucu ortamdaki sık sık söz edilir: "Ve kapkara küçük ev yeniden ıstırabına gömüldü." (G, 205). "Gece tamamıyla bastırmıştı, koskoca karanlık sınıfta artık onların hıçkırıklarının hafif gürlütüsünden başka ses işitilmiyordu." (G, 229).

Kendisiyle aynı düşüncede olan Simon'un kardeşi David, Öğretmen Salvan'la aynı gerçeği bulma çabasıyla biraraya gelir. Böylece, papaz egemenliği yanlılarının da karşısında yer alırlar, papanın mutlak egemenliği karşısında eğilmezler. Dine zarar vermeksizin rahipleri nasıl ele vereceklerini düşünürler. Onların bu düşünceleri öğrenildiğinde sanki frerler, Capucins papazları, cizvitler, perler birdenbire bütün eyaletin mutlak egemenleri oluvermişler ve Marc da bir halk düşmanı ilan edilmiştir.

İki romanı olay örgüleri yönünden inceledikten sonra aralarındaki bağıntıları daha ayrıntılı olarak araştırabiliriz.

(8) Ekrem AKSOY "Klasik ve Yeni Roman Arasında Bir Köprü: Germinal" in Frankofoni 6, Ankara, 1994, s.284.

"Yeşil Gece, bir fikir mücadelesinin romanıdır."⁹ Medrese eğitimini yarım bırakmış olan Şahin Efendi yenilikçi aydın bir öğretmen olarak Sarıova'da göreve başlar. Millî Mücadele yıllarında buradaki halkı Yunanlılara karşı korumak için uğraş verir ve eski mesleğinden yararlanır. Millî Mücadele yanlısı olduğu anlaşılınca Yunanlılarca sürgüne gönderilir. Cumhuriyet döneminde sürgünden döndüğünde eski güçler yeniden karşısına çıkar ve Ankara'da onu anlayacak birini bulma umuduyla Sarıova'dan ayrılır.

Gerek Yeşil Gece'de gerek Gerçek'te belli fikirlerin savunulması, karşıt fikirleri de beraberinde getirmiş ve yapıtlar fikirlerin çatışması üzerine kurulmuştur. Yeşil Gece'deki Şahin Efendi, çevresindekilerinin tutuculuğu karşısında yenilikçi bir genç olarak hep tepki toplamıştır. Çünkü, Dârümuallimîn'deki günlerini bir yana bırakacak olursa, çevresinde gördükleri ile iç dünyası arasındaki ayrılığı her zaman hissetmiştir. Oysa Marc, bu ayrılığı hissetmez çünkü o, başlangıçtan bu yana aynı ideolojiye, aynı çizgiye sahiptir. Gerçek'te kuşak çatışmaları Marc'a, Yeşil Gece'deyse Şahin Efendi'ye bağlı olarak gelişir. Romandaki çatışmalarda Şahin Efendi hem medresede hem de Sarıova'da yenilikçidir ve yeni kuşağı temsil eder. Öte yandan Marc da Maillebois'da aynı savaşı vermektedir. Tek fark şudur: Marc bu çatışmayı evinde, ailesi ile de yaşar. Onlara, inandığı düşünceleri anlatıp, benimsetmek ister. İçinden dinî tabu ve sabit fikirleri söküp atamayan Geneviève, evini ve Marc'ı terk eder. Yaşadığı ikilemin farkında olsa da onlardan kendisini kurtaramaz da. Bu açıdan evli olmasına karşın Marc da savaşımında yalnızdır. Geneviève'in onun karşısında değil, yanında yer alması uzun uğraş ve zamandan sonra gerçekleşebilir ancak. Romanda Marc'ın evli olmasının nedenlerinden biri de kızının eğitimine olan katkısı ve yetiştirilme biçiminin gösterilmek istenmesi olabilir. Öte yandan, Şahin Efendi'nin yalnızlığı da belki o dönemde onunla aynı fikirleri bilimsel bir gerçeklikle çözümlenip paylaşacak bir kadının olmayışından kaynaklanabilir.

Kiliseye karşı, halkın zehirlenmesine karşı çarpışmak için Marc, ilkokul öğretmeni olarak Maillebois'ya gelirken Şahin Efendi de benzer amaçla Sarıova'ya gelir. Şahin Efendi babasının isteğiyle başladığı kasaba medresesi ve sonra girdiği Somuncuoğlu Medresesi'nde

(9) Abdülkadir HAYBER Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları Millî Eğitim Yayınları, İstanbul, 1993, s.321.

gördüklerini bir türlü benimseyememiştir. Bu yönüyle Şahin, Marc'tan çok eşi Geneviève'e benzemektedir. Çünkü Geneviève de katolik düşünceye göre, katı dinî kurallarla yetiştirilmiş, dine inanmayan biriyle de evlenince bocalamalar yaşamıştır. Bu yönleriyle romanların baş kahramanları Marc ile Şahin çok ayırırlar. Bu yüzden Geneviève'in bulunduğu yer ve yaşadıkları Şahin Efendi'ninkilerle oldukça benzerlikler taşımaktadır. Geneviève Rahibeler Okulu'ndaki eğitiminin baskısından kurtulmuş olsa da gururunu bir kenara itip, evine dönmemiştir. Hatta eşiyle arasında sorun yaratan dinî inançların patlamasına neden olan Simon davasından sonra Marc'a bir mektup gönderen Geneviève şunları yazmakla yetinir: "Bütün soruşturmayı okudum, davayı izledim. Cinayetlerin en korkuncunu işlediler. Simon suçsuz."(G,311)

Şahin Efendi'nin karşısına medreselerde eski çömezler ve müderrisler, Sarıova'da Hafız Eyüp ve Müderris Zühtü Efendi başta olmak üzere birtakım kişiler çıkar. Önemli bir gücü olan bu softalara ek olarak onlardan kendisini kurtaramayan resmî ve özel çalışanlar, geniş halk kitlesi ve dinî kurumlar da sayılabilir. Marc da Maillebois'da halkın dini inançları ve perlerin halk üzerindeki değişmez güven ve inançları yüzünden frerler, Capucins papazları, cizvitler, frer Fulgence, per Philibin, per Crabot ile savaşım vermek zorunda kalır.

Yeşil Gece'de romanın konusuna koşut olarak kuşak çatışmalarının temelini dinî taassup oluşturur. Gerçek'te buna ek olarak eğitim de önemli bir yer tutar. Gerçi bu konu Yeşil Gece'de de ihmal edilmiş değildir ancak Gerçek'teki kadar da sivirmemiştir. Bu konudaki çatışmalar; medrese eğitimi ve medreseliler, medrese-mektep, eski-yeni eğitim, sarık-fes, eski-yeni kuşak farkı olarak ortaya çıkar. Gerçek'te kıyafet konusunda bir karşılaştırma yoktur, sadece katolik kilisesinin dinî inançlarının halk üzerindeki etkisi anlatılır. Frerler Okulu karşısında gündün güne gücünden kaybeden, Laik Okuldan söz edilir. Marc Öğretmen'e göre çocuklar geleceğin hammaddeleridir. O bu çocukları bilgili, istekli, saçma inançlardan, her özgürlüğün, her insan özyazısının katili öldürücü dinsel hatalardan kurtulmuş özgür yurttaşlar olarak eğitmek ister. Çünkü ona göre bilginin dışında maddi, manevî mutluluk yoktur.

Şahin Efendi'nin babası onu "hayrülhalef" yapmak ve "bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirmek" ister.(YG, 16). Bunun için ilk öğrenimini bitirmesine bile gerek görmeden Şahin'in başına bir sarık sarar ve medreseye

gönderir. Geneviève de büyükannesinin isteği üzerine Rahibe Okulu'na gider. Ancak duygularına yenilerek, dini bir kenara bırakır ve evlenir. Büyükannesinin onun için yarattığı dinî hayatı değil, Marc'ı yeğler. Henüz çocuk olan Şahin bu bilinçten uzak, yadırgadığı medreseden kaçır. Bu kaçışlar ilerde yerlerini daha büyük bir kaçışa bırakacaktır. Bu tepkiler, medresenin sıkı kurallarına ve babasının onun için yarattığı dünyaya karşıdır. Romandaki kaçışların nedenleri ayrı olsa da, sonuçları aynıdır.

Hacı Fettah Efendi, Şahin Efendi'yi medreseye bağlamayı başarır. Fettah Efendi'nin etkisiyle "ahiret" denen yeni bir alemde yaşamaktadır. (YG, 17). Şahin aklına takılan soruların yanıtını kimseden alamaz. İçine düştüğü şüphe onu bir kurt gibi kemirir. Bu ıstıraplarından müderrislere söz eder. Aldığı yanıtlar onu doyurmaz. Hatta ona şöyle bile denilir: "Tecrîd-i iman et basîs... Kâfir oldun. Bir daha böyle şeyleri aklından geçirme." (YG, 30).

Orada olmaktan ve derslere devam etmekten ıstırap duyduğundan Dârümuallîmin'e başvurur. Artık yeşil bayrak sevgisi, yerini öğretmenliğe bırakmıştır. Ruhundaki karışıklıklardan kurtulmak ve sağlam din bilgilerine sahip olmak üzere İstanbul'un yolunu tutar. Her iki kahramanı da ölesiye savaşıma iten noktalar, Şahin Efendi'de bu düşünce, Marc'ta ise işlenen bir cinayetin altında yatan gerçeği su üstüne çıkartmak, başkalarına öğretmek, gerçeği herkesin kafasına ve yüreğine sokmaktır. Romanlarda, kahramanlar yeni sorunlar çıkartmaktan çok, var olanları genişletmek, aydınlatmakta başarı gösterirler. Marc da, Şahin de varlıklarına bir anlam kazandırabilmişlerdir ve belli bir işlevi gerçekleştirme idealinin bilincindedirler. Ayrıca toplumsal sorunlara kişisel çözüm arayışı söz konusudur. Marc ve Şahin öğretmenlikteki anlayış ve üretkenlikleri ile birbirlerine çok benzerler. Zola'nın romanında Marc'ın öğretmenliğinden şöyle söz edilir: "Bu öğretmenlik yeteneğini on yedi yaşında bir lise öğrencisiyken keşfetmişti". "Genç adam gerçekten de, doğuştan öğretmendi."(G, 30). Her ikisi de pozitiflikten, nesnellikten ve gerçekten yanadırlar. Bilime, bilginlere, kitaplara karşı sonsuz ve gönülden inanışları vardır. Marc'a göre "esinlendirilen her gerçek bir yalandır, tek doğru, bir ve bütün olan, ebedî olan deneysel gerçektir."(G,131). Romanın gerçeğin tam bir tablosu olduğuna inanılan 19. Yüzyılda, Zola, kendisinin savunduğu bu fikri Marc'ın amacı olarak verir.¹⁰

(10) Bkz. Roland BOURNEUF- R  al QUELLET Roman Dünyası ve İncelemesi   ev. Hüseyin GÜMÜŐÜ, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989.

Romanın izleği gözönüne alındığında Marc'ın Maillebois'ya gelişine kadar olanlar onun ortaya çıkması için önemli bir zemin oluştururlar. Şahin Efendi de Dârümuallimîn'de öğrendikleriyle bir yenilikçi olarak Sarova'ya gelir. Dinî taassubun egemen olduğu bu kasaba "çocukların başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa batağıdır." (YG, 11). Şahin Efendi burada "yenilikçiler" ve bunları dinsizlikle suçlayan "eskiler" diye iki ayrı kutupla karşılaşır. Gerçek'te ise dinî vecibeleri yerine getirenler, kiliseye gidenler diğerlerinden kesin bir çizgi ile ayrılırlar. Marc bağımsızlığını korumak için papazlarla sürekli çatışma içindedir. Şahin Efendi'ye göre, eskiyi yıkıp medresenin karanlığından softalığın karşısında olacaktır. Bu yüzden seçtiği birkaç öğrencisini tıpkı Marc'ın yaptığı gibi kendi fikirleri doğrultusunda yetiştirme kararı alır. Öğrencilerini de kendisinin kurtulduğu sarıktan kurtarmaya kararlıdır. Bu çatışma, Gerçek'te bu denli belirli bir din kisvesi altında değildir. Çünkü burada insanlar çocuklarını Laik Okula göndermeme fikrine sıkı sıkıya bağlı değildirlen. Kasabada ve hatta Marc'ın kendi evindeki tutucularda "din ve inanç olmayan yerde mutluluk olmaz" düşüncesi egemendir.

Dinsel baskı araçlarından biri de, her iki kasabada da yayımlanan ve dinci sınıfın sesini duyuran yerel gazetelerdir. Medreselerin yenileştirilmesi konusunda Sarova Gazetesi'nde makale yazan Müderris Zühtü Efendi medreselerin eski halini değiştirmeye çalışanları devlet, ulus ve en önemlisi de din hainliği ile suçlar. "Küçük Beaumont'lu" gazete de Maillebois'da onları, perlerin, pederlerin sesini ve düşüncesini halka ulaştırır.

Sarova'daki tehlike, kasabanın ileri gelenlerinin vatanseverlik, yenilik ve ilericiğin toplumu müslim ve gayrimüslim diye böleceği kanısına sahip olmalarıdır. Maillebois'da ise özellikle Bayan Duparque'ın savunduğu ve halkın da inandığı bu düşünce şöyle dile getirilir: "(...) O çocuklar da, alandan geçerken konuşup, gülüşerek, bir parça yaramazlık ettiler... Ahlâksız, dinsiz ve inançsız çocukların iğrenç oyunlarından çok daha iyidir bu yaramazlıklar." (G,9).

Sarova'daki gericiler çeşitli yollarla Şahin Efendi'yi kendi saflarına çekmeye çalışmaktan geri durmazlar. Halk, softaların pençesinden kendini kurtarmamakla beraber onları önemsemez de. Maillebois'da halkın tepkisizliğinin altında başka nedenler yatar. Yoksul ve zavallı insanlar kendilerine göre güçlü olan kilise ve dini karşılarına almak istemezler. Adaletsiz bir çalışmaya mahkûm edilen, ilgisiz davranmakla kendilerini savunduklarını sanan,

karanlıklara gömülü bu acınası insanlar, bilgide daha fazla yoksulluk bulacakları korkusuyla hiçbir şey öğrenmek istemezler. Hatta kendilerini söz sahibi hissetmezler ve elden bir şey gelmiyorsa bilmemezlikten gelmenin en akıllıca yol olduğunu düşünürler. Marc bu ilgisizliğe ve bencilliğe öfkeyle karşı çıkar.

Kelâmi Baba Türbesi'nin yanması bir yıkımın işaretidir. Olayın bir kundaklama olduğu anlaşılınca kasabada dinsiz olarak tanınan Fransızca ve matematik öğretmeni Nihat Efendi üzerinde kuşkular yoğunlaşır. Kasabalının böyle düşünmesine neden ise Nihat Efendi'nin sarhoşken "halkı putperestlikten kurtarmak için bu türbeleri yakmaktan gayri çare yoktur" demiş olmasıdır.(YG, 146).

Bu aşamada aynı olayların farklı iki dünyada yaşandığını görmek çarpıcıdır. Çünkü Marc masum olduğuna yürekten inandığı meslektaşı Simon'u cinayet ve tecavüz suçundan kurtarmak için herşeyi yapar. Aynı şekilde Şahin Efendi de pek yakından tanımadığı meslektaşının bu kundaklama olayında parmağı olmadığına inanır. Kasabaların her ikisinde de bu olaylar bazı çatışmaların doğmasına neden olur. Türbenin Nihat Efendi tarafından değil de ihtiyar türbedârın oğlu tarafından yakıldığı Avukat İhsan Bey, Şahin Efendi ve arkadaşlarının yardımlarıyla kanıtlanır, öğretmen Nihat kurtulur. Öte yandan, Simon uzun uğraş ve zamandan sonra kardeşi David, Marc ve onlara inanan insanların gerçeğe tutkularıyla akianır. Her iki kasabada da aydın düşünce dinci düşünceye üstün gelir. Bu bir zaferdir, bir özgürlüktür, soluk alabilmedir.

Her iki romanda olayların çözümlenmesinde rol oynayan ve birbirini izleyen iki olay vardır. Gerçek'teki ilk olay, küçük Zèphirin'in öldürülmesi ve suçun Simon üzerine atılmasıdır. Gerçek, herşeyi göze alan Marc'ın uzun ve sabırlı çalışmasıyla elde ettiği başarının ve aydınlığın ardından ortaya çıkmaktadır. Yeşil Gece'de Şahin büyük hizmette bulunur, amacına ulaşır, hatta bu uğurda kendisini feda eder. Bu olayları izleyen alt olaylar ise, Gerçek'te Zèphirin'in başına gelen türden bir saldırıya Marc'ın torununun da uğramasıdır. Burada sevindirici olan, gerçeğin ortaya çıkışının Simon olayındaki gibi güç olmamasıdır. Artık yeni kuşak bilinçlenmiş, kendini her türlü dogmadan arındırmış, doğruyu bulmuştur. Oysa Şahin Efendi'nin elde ettiği zafer karşısında aldığı, ödül değil cezadır. Sürgün kaldığı Yunan Adalarından beş yıl sonra dönen Şahin Efendi'ye yeni döneme göre inkılâpçı kılığına bürünmüş

eski softalar yapacaklarını bir kez daha yaparlar. Durumunu anlatmakta başarısız olan Şahin Efendi kasabanın bilinen güçleri tarafından işgal zamanında sarık takarak Yunanlıların hizmetinde biri olarak tanıtıldığından Maarif Müdürlüğü'nce red edilir. Hatta Müdür onu adeta kovar ve öğretmenliği de aklından çıkarmasını söyler.(YG, 223).

Tüm karşılaştırmalardan sonra iki romanın ortak birçok yönünün olduğu kabul edilir bir gerçektir. Olayların akışı ve sonuçları birbirinin aynı olup bazı alt konularda sonucu değiştirmeyen ayrıntılar göze çarpmaktadır. Her iki toplumda da Cumhuriyet ve Laik yönetimin gelişimiyle Marc ve Şahin Öğretmen özledikleri hayata kavuşurlar. Romanların baş konularından olan eğitim alanında ise büyük dönüşümler yapılır. Eğitimde fırsat eşitliği, laiklik sağlanır. Aydın gençler yetiştirileceği için eğitimciler çok mutludur. Devletin ve özellikle halkın üzerinden dinin mutlak egemenliği kaldırılır.

Emile Zola 1902 yılında Gerçek'i yazdıktan bir yıl sonra ölmüştür. Yeşil Gece Mart - Eylül 1926 olarak belirtilen bir tarihle başlar. Reşat Nuri'nin özellikle 1927'lerden sonra yazdığı yapıtlarda toplumsal yön ağırlıklıdır. "Reşat Nuri'nin romanları, 20. Yüzyılın ilk yarısında değişen toplum koşullarının ortaya çıkardığı yeni insanı getirmiştir."¹¹ Yirmi beş yıllık süre dikkate alındığında Reşat Nuri Güntekin'in, Emile Zola'dan esinlendiği bir gerçektir. Çünkü olaylardaki koşutluk ve sonuç, işleyiş tekniği, betimlemeleri pek çok yönden benzerlik göstermektedir. Toplumsal tabu ve yapıların benzerliği, uygulanan ya da önerilen yol ve yöntemler aynıdır. Toplumlar farklı olduğu için sorunların içeriği ve çözümündeki ayrıntılar da doğaldır. Dönemini iyi çözümlenen, gelecekte olacakları gözlemleyen Reşat Nuri'yi bu yönüyle kutlamamak olanaksızdır.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra kesin olarak Reşat Nuri, Emile Zola'ya öykünmüştür denebilir mi? Bu soru yoruma açıktır. Peyami Safa'nın da belirttiği gibi acaba "bir sanat eseri, yaratıldığı devre göre ve o devrin hassasiyetini, zevkini ve anlayışını en iyi ifade ettiği için mi değer kazanır? Yoksa o devri aşan, her zaman için taze, hatta her zaman yeni güzellikleri keşfeden edebi değerlere mi sahiptir?"¹² Bu, okuyucunun, özellikle karşılaştırmalı bir çalışmada ya da incelemede, her zaman kendisine yönelteceği bir

(11) Şükran KURDAKUL Çağdaş Türk Edebiyatı 2 Meşrutiyet Dönemi 2. Kitap Bilgi Yayınevi, Şubat 1992, Ankara, s.109.

(12) Peyami SAFA Sanat Edebiyat, Tenkit Der. Ergun Göze, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1970.

sorgulamadır. Buradan hareketle, Reşat Nuri Güntekin, Zola'dan etkilenmiş, esinlenmiş, örnek almıştır denebilir ama ona bütünüyle öykünmüştür demek doğru olmaz. Çünkü yapıta uygun düşen her şey gerçektir. Tamamen temelsiz, benzetme amacıyla yapılmış yapıtlar asıllarının yerini asla alamazlar. Yeşil Gece hâlâ varsa, ya çok iyi bir öykünmedir ya da özde ayrılıklarla Gerçek'e yakınlık taşıyan çizgilere sahiptir. İyi yapılmış bir öykünme bile özgün yapıtın değerine ulaşamaz. Anatole France'in düşüncelerini paylaşacak olursak bir yapıtın verdiği doyum, değerinin tek ölçütüdür. Yeşil Gece'yi okuyan bir okuyucu onu etkileyici bulabilir. Fakat Gerçek'i okuduktan sonra "bu olaylar bana hiç de yabancı değil." diye düşünebilir kendi kendine. Olayların çözümleniş ve farklı sonlar romanlara ayrı bir nitelik kazandırmıştır. Her iki romanda da bilginin üstünlüğü, eğitimin laikliği kabul gören bir sonuçtur.

Olayların akışı ve roman kahramanlarının farklılığı ya da konunun din, eğitim, aşk olup olmaması da yapıtlardan birinin diğerinin öykünmesi olarak nitelendirilmesini engellemez. Reşat Nuri, Gerçek'e oldukça bağlı kalmış ama bunun yanında yapıtına kendi yöntemini katmasını bilmiştir.

Bütün bunlara karşın, ortak noktalardan hareketle Reşat Nuri Güntekin, Emila Zola'yı kendisine örnek almış, onun akıcılığını ve anlatım yönünü kendi biçimine uyarlamış, onu çok iyi gözlemlemiş, kısaca onu düşünce olarak anlamıştır.